бачення людини-гвинтика, здеформованої заідеологізовано-аморальним суспільством, і тотальна карнавалізація дійсності між двома світовими війнами були доведені до гротескового абсолюту в п'єсах іще одного не до кінця зрозумілого сучасникам драматурга-авангардиста і філософа 1920-х років – поляка Станіслава Ігнаці Віткевича. Близький до М. Куліша за бурхливою юнацькою біографією, де були і фронти Першої світової війни, й участь у петроградських подіях 1917 р., Віткевич так само шокував перших сприймачів абсолютно новаторськими світоглядно-стильовими рисами своїх драм «Прагматисти» (1920), «Дюбал Вахазар» (1921), «Каракатиця» (1922), «Чоботарі» (1934) та багатьох інших. Обидва драматурги – поляк Віткевич та українець Куліш – відобразили найбільш небезпечну духовну хворобу XX ст. – прагнення пересічної людини стати Боголюдиною, заповнивши антигуманною ідеологією метафізично-моральний вакуум пострелігійної епохи.

[1]Куліш М. Твори.: В 2 т. – К., 1990. – Т. 1. – С. 313. [2]Шерех Ю. Шоста симфонія Миколи Куліша // Куліш М. Твори: В 2 т. – Т. 2. – С. 326–339. [3]Корниенко Н. Театральная эстетика Курбаса // Лесь Курбас. Статьи и воспоминания о Л. Курбасе. Литературное наследие. – М., 1988. – С. 304.

Олександр Музичко

Національний світогляд професора І. А. Линниченка (1857–1926): між українським та російським образом світу

Серед конкуруючих проектів розвитку українського народу наприкінці XIX – на початку XX ст. одним з найпотужніших було «малоросійство», яке передбачало поєднання поміркованого територіального патріотизму до малої батьківщини України (у термінології малоросів «Малоросії») з почуттям патріотизму до великої батьківщини Росії чи Русі. Сьогоднішній стан функціонування української мови, поведінка більшості представників пересічних українців та української еліти переконує у надзвичайній живучості цього феномену. Симптоматично, що деякі з українських інтелектуалів не заперечують націотворчого та державотворчого потенціалу малоросійства для сучасної України[1]. Втім для багатьох українських інтелектуалів малоросійство залишається символом всіх бід українства, синонімом комплексу національної меншовартості.

Широким теоретико-методологічним узагальненням мають передувати мікроісторичні студії. У цій статті один з вирішальних етапів існування малоросійської свідомості досліджено через призму біографії одного з помітних істориків кінця XIX – початку XX ст., професора одеського Новоросійського університету (НУ) Івана Андрійовича Линниченка (далі – Л-ко). Найбільший внесок у дослідження національного світогляду професора зробили О. Толочко, Г. Зленко, З. Джулинська та В. Масненко[2]. У новітніх дослідженнях панує неузгодженість щодо визначення специфіки національної свідомості Л-ка, його місця в українській історії та історіографії. Деякі автори пропонують вважати його російським істориком[3]. В одній і тій же праці можна зустріти протилежні характеристики[4]. Не в останню чергу така неузгодженість пов'язана з «недовивченістю» біографії Л-ка, недостатньо повним опрацюванням джерельної бази, випадковістю багатьох зауважень. Не сприяють вивченню поглядів Л-ка статті агресивно-шовіністично налаштованих російських авторів, які більш піклуються про те, аби підняти його «на щит» для боротьби з усім українським. Їх тексти ґрунтуються на вузькій історіографічній та джерельній базі, викривлених або однобічно поданих фактах[5]. На противагу цим псевдоісторичним студіям та, навпаки, продовжуючи напрацювання істориків-аналітиків ми прагнемо на основі маловідомих або невідомих джерел показати неоднозначність образу цієї людини, нюанси його поглядів. Вперше докладно висвітлено ставлення української та російської громадськості до Л-ка як чинник формування його поглядів та історіографічного образу.

За місцем народження та родинним оточенням Л-ко належав до корінних киян. Його батько був професором Київського університету Св. Володимира, мати походила зі старовинного київського міщанського роду Балабух, була донькою професора Київської духовної Академії та Київського університету Св. Володимира Івана Скворцова. Л-ко надавав велике значення своєму родинному корінню, відчував пієтет до рідного міста. Пам'яті батька він присвятив свою докторську дисертацію, під час її захисту у Київському університеті Св. Володимира наголошував, що в стінах цього закладу «вчив мій дід та батько».

У роки становлення особистості Л-ка у Києві відбувалось чергове піднесення українського національного руху, культурницького за своїми принципами та завданнями[6]. Щоправда його очільники губились у морі малоросійської інтелігенції, до якої належала і родина Л-ко. Л-ко неодноразово підкреслював свої теплі стосунки з університетським вчителем В. Антоновичем[7]. Але документи не фіксують жодної участі Л-ка у діяльності українських гуртків. Вже наприкінці життя він згадував: «Київ – найдавніша столиця, яка ніколи не забувала, що з неї пішла Руська земля. Як захудалий дворянин він відчував образу, що цей статус в нього відібрали Москва та Пітер. У 70-ті роки тут вже розвинувся сепаратизм або малоруський патріотизм. Для мене все це було тоді незрозумілим. Мій батько, хоча й Малорос чистішої води за походженням, стояв завжди на загальноруській точці зору і з українофілами не сходився, а вони його вважали якщо не москалем, то відщепенцем. Щоправда відношення багатьох українофілів до мого батька було подвійне – серед них було багато його шкільних товаришів, його слухачі по гімназії та університету, дружини багатьох навчались в його гімназії, він все ж таки був Линниченко, давній Киянин». Не відчуваючи різниці між українцями та росіянами, Л-ко зазначав, що «по батькові я чистійший малорос, по матері на S. Ми «русские» без будь-якої домішки інородної крові»[8]. Малоросійські переконання Л-ка підсилили сильні враження від промови видатного етнографа О. Міллера про українські думи та російські билини під час засідання загальнроросійського археологічного з'їзду 1874 році у Києві. Наприкінці промови О. Міллер наголосив, що думи та билини є гілками з одного дерева – руського народу[9].

Більшість дослідників вважає зовнішнім проявом розриву Л-ка з українством його статті 1880-х років, спрямовані проти Д. Багалія та Д. Яворницького[10]. Однак значно

більшою мірою ці статті відбивали відразу Л-ка до фальшування та аматорства у науці. У випадку з Д. Багалієм не останню роль зіграла прозаїчна конкуренція за посаду приват-доцента Харківського університету[11]. Розрив з цими особами не означав відмови від контактів з іншими людьми, що наприкінці XIX ст. уособлювали Україну. До найближчого кола спілкування Л-ка входили М. Костомаров, Д. Мордовцев, О. Маркевич, М. Стороженко, В. Іконніков, П. Голубовський та багато інших[12]. Серед них бачимо не лише індеферентних до національно українського осіб, але й поміркованих українофілів і навіть апостола цього руху. До кола читання Л-ка належали тексти Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова та інших українських інтелектуалів. Під час відвідин маєтку М. Стороженка на Полтавщині Л-ко мав нагоду чути українську мову та практикувався у ній у розмовах з селянами[13]. Тексти Л-ка рясніють українськими вставками: прислів'ями, окремими словами, цитатами з віршів Т. Шевченка[14]. Досить активні контакти існували між Л-ко та М. Грушевським. При чому джерела засвідчують, що ініціативу в їх налагодженні проявив саме Л-ко[15]. Більш того, у 1900 році Л-ко планував ініціювати при Одеському товаристві історії та старожитностей премію за кращі праці з історії Південної Русі та надати першу премію «Історії України-Руси» М. Грушевського[16].

Ліберальна суспільно-політична платформа українофілів не суперечила поглядам Л-ка наприкінці XIX – на початку XX ст. Його статті, листи та щоденникові записи свідчать про те, що він заперечував шовінізм російських неослов'янофілів, чорносотенний рух, вітав національні рухи слов'янських народів, особливо чехів. В НУ на початку XX ст. Л-ко послідовно входив до поміркованo-ліберальної групи, зокрема, у 1905 році підтримав ректора І. Занчевського[17]. Права преса та професура навіть атестувала Л-ка як лівого. Прагнення Л-ка «відвоювати» історію Південно-Західної Русі від Польщі співпадали з позицією більшості українських істориків другої половини XIX ст. Захист докторської дисертації в alma mater, що супроводжувався схвальним відгуком В. Антоновича, згладив розлам, що намітився після конфлікту з Д. Багалієм. Численні прихильні відгуки про наукову діяльність Л-ка, зокрема, на сторінках ЗНТШ, видання його докторської дисертації у Львові у перекладі українською інтегрували вихованця В. Антоновича до українського культурного простору[18]. Усвідомлюючи цю тенденцію, у листі до О. Пипіна Л-ко висловлював розчарування тим, що його праці викликають більшу реакцію в українських та польських виданнях, ніж у російських[19].

Хоча перші національно-світоглядні статті Л-ка були написані з позицій галицьких москвофілів, головним чином А. Петрушевича[20], свідчень про його симпатії до просвітницької місії українофілів також не бракує. У промові на магістерському диспуті у Санкт-Петербурзькому університеті він наголосив, що зацікавився історією русько-польських взаємин як уродженець південно-руського краю, який довго знаходився під польським володарюванням[21]. Подібним настроєм просякнута його вступна лекція у Московському університеті у 1889 році. Він закликав приділити більшу увагу вивченню історії Південно-Західної Русі як частини загальноруської. Подальшому зближенню між малоросами та великоросами, на думку Л-а, мала сприяти відмова від застосування прізвиськ «хохол» та «кацап»[22]. В одній зі статей він привітав використання у художній праці «хорошої малоруської мови»[23].

Найістотнішим проявом участі Л-ка в українофільському русі була його співпраця з журналом «Киевская старина». Поміркованість журналу не суперечила його поглядам. І. Житецький згадував, що після призупинення видання журналу наприкінці 1880-х на адресу нової редакції «надходили полохливі запитання про долю історичного часопису або зі співчуттям і привітаннями відродження редакційного гурту. З Одеси одними з перших відгукнулись Маркевич та Линниченко»[24]. Епістолярні матеріали свідчать про справжнє захоплення Л-ка справою функціонування журналу. В одному з листів він навіть жалкував з приводу того, що немає можливості взяти на себе редагування журналу за взірцем «Kwartalnik historyczny». Л-ко «бомбардував» редакцію своїми статтями та листами, популяризував журнал на сторінках столичної періодики, як засіб зміцнення єдності Русі просвітницьким шляхом[25]. З огляду на це, внутрішньо суперечливим виглядає висновок І. Житецького, який зарахував Л-ка до співробітників, які «нічого спільного не мали з «українофільством» та навіть ставились до нього вороже».

1905–1914 роки були переламними у ставленні Л-ка до українського національного руху та взаємин з його представниками. Спостерігається переплетіння двох взаємовиключних тенденцій: з одного боку, пожвавлення контактів, прояви деякої, подекуди взаємної, симпатії, з іншого – наростання в Л-ка незадоволення політизацією українського національного руху, вихід останнього поза рамки колишнього малоросійського українофільства. Не в останню чергу настрої Л-ка були пов'язані з коливаннями суспільно-політичної атмосфери у Російській імперії. Схоже на те, що українська спільнота, зокрема, одеська громада, намагалась втягнути І. Линниченка у своє коло, але він не дуже то і пручався.

Період 1905–1908 років виглядає майже «медовим місяцем» у взаєминах між Л-ко та української громадою. Більш того, професор ледве не став її частиною. Лідер радикального крила одеської громади С. Шелухин згадував, що у січні 1905 року він склав меморандум до російського уряду на захист прав української нації та надіслав його до прем'єр-міністра С. Вітте від імені одеських громадівців. Разом з українськими самостійниками меморандум підписали колишній ректор НУ С. Ярошенко, одеський голова П. Зелений, колишній одеський голова В. Лігін, член одеської судової палати Кордунян та Л-ко[26].

Спомини С. Шелухина дисонують з історіографічною українофобською репутацією Л-ка, але корелюються з низкою фактів: у 1907–1908 роках Л-ко прочитав дві доповіді в одеській «Просвіті», чим викликав незадоволення чиновників[27], ініціював вечір пам'яті Т. Шевченка на Одеських вищих жіночих курсах, але чиновники не дали дозволу на його проведення[28]. У близькому оточенні Л-ка в Одесі були його учні, українські соціалісти та просвітяни, М. Слабченко та П. Клепацький, друг М. Заньковецької, член одеської «Просвіти», поміркований українофіл професор В. Лазурський, колишній сокурсник Л-ка етнограф, просвітянин Х. Ящуржинський (десь у 1914–1915 роках він написав професору теплого листа, в якому висловив готовність сприяти його переїзду до Умані). Л-ко згадував, що попри протилежні політичні погляди С. Шелухин в особистих відносинах з ним вів себе доволі пристойно, навіть пригощав медом зі своєї пасіки, вів його деякі юридичні справи[29]. Отже, джерела підтверджують інший спогад Л-ка, який зауважував, що українофіли ставились до нього так само як до його батька: «мною цікавились, хоча ні з ким

з затятих українофілів я не зближався, але наші відносини були доброзичливими, навіть інколи сердешними»[30].

Попри розходження з думками М. Грушевського та бажання передати кафедру одному зі своїх учнів Л-ко підтримав кандидатуру О. Грушевського на посаду приват-доцента НУ. 29 лютого 1907 року О. Грушевський у присутності Л-ка прочитав свою вступну лекцію до курсу історії Київської Русі «Зміна основних течій у розробці української історії в XIX ст.». Після лекції чисельна публіка нагородила лектора аплодисментами. Один зі студентів-українців привітав нового приват-доцента як першого лектора, який оголосив в НУ повний курс історії українського народу[31]. У своїх приватних листах (де він мав можливість бути цілком відвертим) Л-ко не висловлював жодного незадоволення фактом україномовності лекцій О. Грушевського, нарікаючи лише на його невисокий фаховий рівень[32]. Під час відомої справи О. Грушевського про винагородження його україномовних лекцій у протоколах голосування Ради ім'я Л-ка відсутнє як серед тих хто голосував за, так і серед тих хто голосував проти. Ці факти свідчать не так про підступність Л-ка, як про його обережність та небажання бути надмірно заангажованим в українському русі.

Більш послідовним він був під час організації та проведення XIV загальноросійського археологічного з'їзду у Чернігові. Під час роботи попереднього комітету з'їзду Л-ко намагався максимально спрямувати його роботу в українознавче річище. Зокрема, він пропонував аби члени попереднього комітету зайнялись розробкою Румянцівського «Опису Малоросії», архівів Маркевича та Лукашевича, які зберігаються у Румянцівському музеї та документів, що торкаються Малоросії в архівах міністерства юстиції та іноземних справ[33]. Напередодні з'їзду він надіслав листа до П. Уварової на захист прав деяких учасників з'їзду читати реферати малоруською мовою. У костомарівському дусі він твердив про міфічність підозр українофілів у сепаратизмі, запевняв, що сам по собі факт використання української мови ще не свідчить про неблагонадійність думок тощо[34]. Саме цей лист забезпечив можливість одеській «Просвіті» делегувати на з'їзд своїх промовців. На секції під головуванням Л-ка та секретарюванням одеситів Х. Ящуржинського та С. Шелухина, було прочитано 5 доповідей українською мовою[35]. Після доповідей співали кобзарі. Показово, що Л-ко полемізував з С. Шелухиним лише щодо наукового боку проблеми. Проте з'їзд, який обіцяв багато у плані покращення взаємин між Л-ко та українською громадою, призвів до протилежного результату. С. Шелухин вважав, що професор відмежувався від українського руху, злякавшись статей-доносів у правій пресі[36].

Однак ще у 1906 році у листі до О. Лаппо-Данилевського професор зауважив, що вважає невчасним видання збірки «Юрий II – последний князь Малороссии», адже ця назва виглядає як алегорія, що може підтримати ожиле українофільство як Краледворський рукопис відродження Чехії[37]. У 1905–1907 роках він написав полемічну статтю проти поглядів М. Грушевського, в якій втім також не схвалював репресії проти української мови. Професор усвідомлював, що поява цієї статті остаточно виведе його поза межі української громади. У листі до В. Іконнікова він писав: «конечно все узкие украинофилы проклянут меня на всех украинских соборах, но мені байдуже!»[38]. Однак Л-ко відклав публікацію статті, адже в умовах перебування О. Грушевського в Одесі Михайло Сергійович не міг дозволити собі відверту відповідь. Ймовірно, в умовах наростання право-консервативних тенденцій Л-ко побоювався опинитися у стані антиліберал. Напевно, ще досить міцними були нитки, що пов'язували Л-ка з українофільським рухом.

Висловлювання деяких учасників з'їзду мали лише підсилити незадоволення Л-ка подальшим розмежуванням українського та російського ліберальних рухів. Хмизу у вогонь підкинув С. Шелухин, який прозоро натякнув на ренегатство професора, який у своїй промові про В. Антоновича згадав про те, що останній заперечував державотворчі здібності українців. Натомість у Галичині у виступі Л-ка зауважили саме наголос на патріотизмі В. Антоновича, його любові до рідного краю, «замилуванні до досліджування минулого України»[39].

«Неканонічно» українофільські погляди Л-ка в умовах його плідної наукової та педагогічної українознавчої діяльності не вплинули радикально на ставлення до нього з боку української громади. Найяскравіше про це свідчить святкування 30-го ювілею його наукової та педагогічної діяльності у 1911 році. Колишні учні професора піднесли йому в розкішній папці адресу на українській мові у стилі Шевченка[40]. Цей факт не обійшли увагою українські та антиукраїнські видання. Виразник останніх, С. Щьоголев, резонно відзначив, що цей факт якщо й свідчить про українофільські тенденції професора, то лише у суто пасивній формі[41].

Однак «пасивний» Л-ко тоді ж взяв до себе в «аспірантуру» П. Клепацького, всіляко сприяв М. Слабченку, надіслав до М. Грушевського рідкісне видання про українське козацтво, опублікував свою статтю в «Украинской жизни» та замітку в одній з найавторитетніших одеських ліберальних газет про вірш Некрасова на смерть Т. Шевченка[42]. У 1913 році значна частина одного з випусків «Известий Одесского библиографического общества» була відведена під передмову Л. Ковальчука про померлого лідера українців Одеси М. Комарова та реєстр його праць[43]. Передмова була просякнута впевненістю в існуванні українського народу та його мови, етосом служіння Україні. Безсумнівно, що це вшанування пам'яті М. Комарова не могло відбутися без відома та сприяння незмінного голови товариства Л-ка.

Світова війна стимулювала загальноімперський патріотизм Л-ка[44]. Він вітав завоювання Галичини російсько-імперською армією як завершення довгого процесу об'єднання Русі. Водночас, він не сприйняв дії радикальних російських панславістів з Галицько-Руського товариства. Але й український рух викликав у нього все більшу підозру як прояв австрійської та німецької інтриги, що загрожує єдності Русі. Тому у 1914–1915 роках Л-ко потрапив під подвійний вогонь критики. Спочатку один з одеських російських радикалів професор П. Казанський звинуватив Л-ка в українофільстві, згадавши про його співробітництво з НТШ. Відкидаючи це звинувачення, Л-ко навіть зробив комплімент М. Грушевському: «Моя дисертація була перекладена не зважаючи на те, що я неодноразово виступав проти політики видавця Грушевського. Але вочевидь Гр. здатний на те, на що нездатний К. – не змішувати питань особистих з науковими»[45].

З іншого боку, з жорсткими інвективами на адресу Л-ка виступив один з лідерів української громади Одеси А. Ніковський, до того ж – колишній учень професора в НУ. На думку А. Ніковського, Л-ко являв собою тип класичного епігона українофільства, який «про саме важне в життю українця не думає, слова «родная Малороссия» – се так

собі, гарні слова, за якими він не почуває поважного великого змісту». У підсумку автор робив однозначний висновок – Л-ко завершує своє життя «без жадного набутку для своєї України»[46]. Це твердження є занадто категоричним. Українознавчі праці Л-ка, виховання ним низки видатних українських істориків, деякі з яких були українськими патріотами, свідчать про його відчутний внесок в українську справу, якщо не розуміти її занадто вузько. Попри різкий тон рецензії, А. Ніковський фактично визнав причетність Л-ка до українського руху, хай і в українофільській формі. Головна ж претензія автора до професора полягала у застарілості його поглядів.

Але ця стаття, напевно, відіграла свою роль у подальшому розмежуванні Л-ка з українським національним рухом. У 1917 році він зрештою наважився оприлюднити свою полемічну замітку проти історичних та національних поглядів М. Грушевського. Але всупереч порадам своїх колег з російського табору він зробив це у коректній формі. У статті Л-ко наголосив на своєму малоросійстві[47]. Висловлені ним погляди дійсно відповідали цій самоідентифікації. Він не виступав проти розвитку української культури, але тільки до того часу, доки це не суперечило єдності Русі. У листах до своїх російських колег Л-ко хизувався своєю сміливістю та рішучістю, підносив свою «русскость»: «хай лжепатріоти сварять», «після малор. вопроса мене очікує доля описана Кулішем у Чорній Раді»[48]. Але єдиним хто у 1917 році рішуче розмежував Л-ка з Україною виявився… російський історик Є. Щепкін, який зазначив, що «в особі Ключевського та Антоновича від Линниченка відвернулась Велика та Мала Росія»[49].

У 1917–1919 роки Л-ко «оберігав» свою «русскость» як ознаку своєї принциповості. У щоденникових записах він неодноразово глузував з поведінки колег, що записувались в українці з кон'юнктурих міркувань. Разом з цим він пишався своїм екслюзивним становищем: «остается и мне объявить себе украинцем. И фамилия малорусская и происхождение – отец чистый малорус, мать на S (бабушка Балабуха), диссертация моя переведена на Галицьку мову, писал по истории Южной Руси. Что же лучше? От генерального секретаря отличаюсь только первой буквой, розмовляти по малоруські вмію, та ще й пісні наські знаю. Если не в гетьманы, то по крайней мере в генеральные войсковые писари могут выбрать»[50]. Значно більше, ніж ідеологія Центральної Ради, його приваблювало правління П. Скоропадського. З одним із урядовців гетьмана, М. Василенком, Л-ко підтримував дружні стосунки, листувався. М. Василенко у свою чергу висловлював свою солідарність з поглядами Л-ка. Л-ко взяв жваву участь в організації Української Академії наук, увійшов до її першого складу. Втілення свого малоросійського ідеалу Л-ко бачив у тому, що нове відродження Русі розпочинається з Києва[51]. Після невдачі малоросійського проекту гетьмана, погляди Л-ка радикалізувались. Поряд з малоросійством у його поглядах проявляються вже справді українофобські нотки, що не пройшло повз увагу українців та, навіть, представників російських лібералів. Під впливом критиків професор був змушений підтвердити свою малоросійську ідентифікацію аби не злитися з право-радикалами[52]. Він знову заговорив про необхідність єднання Русі не лише у східноєвропейському, але й у загальнослов'янському контексті[53].

Останні роки життя (кінець 1919 – 1926) Л-ко провів у Криму, відірваний від провідних наукових центрів – Москви, Петрограда та Києва. Він і надалі вважав себе «руським», хоча в одному з документів з розпачем зазначив, що «підданство, віросповідання та національність невідомі мені»[54]. Долею Л-ка і у 1920-ті роки продовжували цікавитись у Києві та Одесі, не втрачаючи надії залучити його до українського наукового життя[55]. Особливу активність проявляв М. Слабченко, який у листах до Л-ка наполягав на його українськості[56]. Підсумовуючи свій життєвий шлях, професор зауважив: «я, хоча й займався питаннями малоросійської старовини, не був ані завзятим українофілом, ані українофобом, тим більше, що у малоросійських гуртках не обертався і батька Тараса генієм не вважав, тим більше вище москаля Пушкіна»[57].

Ця автохарактеристика дещо співзвучна з думками представників української громади після смерті Л-ка. Автор некрологу в журналі «Україна» (ймовірно, М. Грушевський) зазначив, що Л-ко «хоч киянин з роду, українознавець з фаху, до українського руху ставився дуже неприязно, і в міру того, як той все більше задавав тон життю нашого краю, небіжчик все більше відсувавсь і бокував від нашого життя, що в нім наростало»[58]. Перша частина цієї характеристики є надмірно загальною та категоричною, натомість заключна вдало відбиває еволюцію поведінки та поглядів професора. Натомість О. Гермайзе зазначав, що «в Одесі Антоновичів учень Линниченко стояв на позиціях «старого малороса» і доволі активно протиставав заходам Українців, ведучи полеміку з ними, не таку, правда, огидливу і нетерпиму, як це робив у Києві Флоринський, але по суті однаково ворожу до українства»[59]. Автор фактично відобразив лише погляди Л-ка 1917–1920 років (хоча, напевно ж, той факт, що Л-ко у 1919 році врятував від денікінської розправи одного з лідерів українського руху в Одесі М. Слабченка не зовсім вкладається в концепцію «активного протистояння»). Полемічні випади загалом навряд чи доцільно ототожнювати з активним протистоянням. Але О. Гермайзе вдало відбив специфіку полемічних зауважень Л-ка. Більш спрощеною виглядає теза Д. Багалія, висловлена ним, звичайно, під враженням старих образ: «"Малороссийский вопрос" Линниченка був запізнілим голосом "малоросса" проти українського наукового відродження та українського наукового руху взагалі»[60].

Загалом, кожен із сучасників лише незначною мірою відобразив ментальний світ Л-ка. Його ставлення до українського національного руху було досить пластичним і не передбачало лише протистояння. Низка дій професора педагогічного та наукового характеру об'єктивно сприяла розгортанню цього руху. Навіть москвофільські та панславістські за духом публікації Л-ка про Галичину сприяли залученню цього регіону до культурного поля України. Він так і не перетворився на «русского», росіянина, залишившись малоросом, людиною з подвійною ідентичністю, що так чи інакше вплинуло на його інтимні переживання, тексти, зв'язки, підсилило його душевну кризу. Стати українцем не захотів та не зміг у силу надмірного ригоризму свого характеру. «Втеча» Л-ка від українства була не лише втратою для України, але й для нього самого. Перехід на позиції українського національного руху міг перетворити його на одну з головних діючих осіб української культури. Однак прагнення залишитись «русским» і водночас не забути про свої коріння, зумовило його другоплановість в російській та українській науці та суспільно-політичному житті. Будь-який національний образ світу, навіть трохи розчинений в іншому, породжує внутрішній конфлікт, що в підсумку призводить до зникнення одного з образів, або

ескалації між народами-носіями цих образів. У XX ст. малоросійство привело український народ у безодню денаціоналізації. Спроби реанімації цього світогляду в сучасній Україні є нічим іншим як прикриттям асиміляційних планів щодо українського народу. Перспективним є лише шлях виховання українця позбавленого комплексу молодшого брата, надмірного та часто не виправданого пієтету до російської культури, людини, що усвідомлює необхідність збереження повної політичної та духовної незалежності України від Росії, всебічного розвитку української етнічної культури.

[1]Горбань Т. Феномен «подвійної ідентичності» в оцінках української суспільно-політичної думки кінця XIX – початку XXI ст. // Сучасна українська держава: історичні імперативи становлення. Тенденції та проблеми розвитку. – К., 2007. – С. 178–191. [2]Толочко О. О. Дві не зовсім академічні дискусії: І. А. Линниченко, Д. І. Багалій, М. С. Грушевський // Український археографічний щорічник: Нова серія. – К., 1993. – Вип. 2. – С. 92–103; Зленко Г. Д. «Чужий серед своїх» // Чорноморські новини. – 1998. – 9 червня; Джулинська З. І. І. Линниченко: «Українське питання» та справа національної освіти на початку XX ст. // Записки історичного факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова. – В. 11. – 2001. – С. 266–271; Масненко В. Самоідентифікація українських істориків у контексті становлення національної історичної думки (брати А. В. та М. В. Стороженки, І. А. Линниченко, Д. І. Багалій) // Київська старовина. – 2002. – № 6. – С. 96–99. [3]Василенко В. Політична історія Великого князівства Литовського (до 1569 р.) в східнослов'янських історіографіях XIX – першої третини XX ст. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 10. [4]Зайцева З. І. Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кін. XIX – початку XX ст.). – К., 2006. – С. 23, 198; Юсова Н. М. «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.). – К., 2006. – С. 61, 177. [5]Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола. – М., 1998. – С. 419; Бондаренко Д. Иван Андреевич Линниченко (1857–1926) // Источник. Историк. История: Сборник научных работ. – СПб., 2001. – Вып. 1. – С. 123–135; Шкляєв И. Одесса в смутное время. – Одесса, 2004. – С. 63–66. [6]Грушевський О. З життя Київського Українського гуртка в 1870–1874 рр. // Основа. – 1915. – Кн. 1. – С. 107–112. [7]Линниченко И. В. Антонович // Газета А. Гатцука (Москва). – 1890. – № 15. – 22 апреля. – С. 269–270; Линниченко И. В. Б. Антонович // Труды XIV Археологического съезда в Чернигове. – Т. III. – М., 1911. – С. 346–360; Державний архів при Раді міністрів Автономної республіки Крим (ДААРК). – Ф. 538, оп. 1, спр. 61, арк. 2. [8]ДААРК. – Ф. 538, оп. 1, спр. 61, арк. 2, 32; спр. 66, арк. 138. [9]ДААРК. – Ф. 538, оп. 1, спр. 61, арк. 2. [10]Сочинения П. Голубовского и Д. Багалея. Критическая оценка И. Линниченко // Журнал министерства народного просвещения. – СПб., 1883; Линниченко И. Современная курганомания. – М., 1889. – 23 с. [11]ДААРК. – Ф. 538, оп. 1, спр. 68, арк. 12. [12]ДААРК. – Ф. 538, оп. 1, спр. 61, арк. 32; Інститут рукопису національної бібліотеки України імені В. Вернадського (ІРНБУ). – Ф. 22, спр. 175, арк. 2; Линниченко И. Н. И. Костомаров. – Одесса, 1910. – С. 5–6. [13]Линниченко И. Речи и поминки. – Одесса, 1914. – С. 130, 131, 146. [14]Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. 153, оп. 1, спр. 65; Линниченко И. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV ст. – Ч. 1. – Русь и Польша до конца XII в. – К., 1884. – С. I. [15]ЦДІАУК. – Ф. 1235, оп. 1, спр. 303, арк. 390–392; спр. 873, арк. 293–294. [16]ІРНБУВ. – Ф. III. – Спр. 49898–49943, арк. 69. [17]Линниченко И. Речи и поминки. – С. 106, 157–167; Русская мысль (РМ). – Кн. 9. – 1886. – С. 275; ДАОО. – Ф. 153, оп. 1, спр. 6, арк. 39; Линниченко И. А. Compellere infrare (Открытое письмо к студенчеству) // Одесские новости. – 1917. – 12 октября. [18]Синявський А. Вибрані праці. – К., 1993. – С. 68; ЗНТШ. – 1895. – Т. 6. – Кн. 2. – Бібліографія. – С. 6–7; ЗНТШ. – Т. 45. – Кн. 1. – Львів, 1902. – Бібліографія. – С. 1–2. [19]ІРНБУ. – Ф. X, спр. 16941, арк. 2. [20]Брат. Братское слово русским в Галиции // Русское дело. – 1888. – № 5–6. [21]Русская старина. – 1884. – Июль. – С. 216–221. [22]ДААРК. – Ф. 538, оп. 1, спр. 6, арк. 3. [23]РМ. – 1887. – № 11. – С. 655–658. [24]Житецький І. «Киевская старина» сорок років тому // За сто літ. – Кн. 3. – 1928. – С. 128. [25]Линниченко И. А. Архивы в Галиции // Киевская старина (КС). – 1889. – № 1 – С. 187–203; Линниченко И. Два дела о волшебстве // КС. – октябрь. – Т. 27. – 1889. – Отд. IX (Документы, известия и заметки). – С. 172–179; Линниченко И. Жалоба новомлинского сотника на новомлинского наместника (1712) // КС. – 1889. Т. 26. – № 7. – С. 274–275; «КС» январь-октябрь // РМ. – Кн. 9. – 1886. – С. 317–324; ІРНБУ. – Ф. III. – Спр. 9737–9742, 7800, 9548–9549. [26]Шелухин С. П. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. – Дрогобич, 1994. – С. 27. [27]ДАОО. – Ф. 2, оп. 7, спр. 276, арк. 12–13; Одчот українського товариства «Просвіта» в Одесі за 1907. – Одеса, 1908. – С. 15. [28]ДАОО. – Ф. 334, оп. 5, спр. 3, арк. 23. [29]ДАОО. – Ф. 153, оп. 1, спр. 7, арк. 41. [30]ДААРК. – Ф. 538, оп. 1, спр. 61, арк. 2. [31]Одесские новости. – 1907. – 1 марта. [32]ІРНБУ. – Ф. III, спр. 49898–49943, арк. 51; спр. 49913, арк. 45. [33]Древности. – Т. 22. – 1909. – С. 374. [34]Відділ писемних джерел Державного історичного музею (Москва). – Ф. 17, оп. 1, спр. 635, арк. 318–319. [35]Известия XIV АС в Чернигове. – 1908. – С. 69–72, 97–99. [36]Шелухин С. П. Україна… – С. 32. [37]Санкт-Петербурзька філія архіву Російської академії наук (СПБ АРАН). – Ф. 113, оп. 3, спр. 223, арк. 13–14. [38]ІРНБУ. – Ф. III, спр. 49909, арк. 35. 1907. [39]ЗНТШ. – 1913. – Т. 114. – В. 2. – С. 188. [40]Южная мысль. – 1911. – 13 октября. [41]Рада. – 1911. – № 233; Щеголев С. Н. Украинское движение как современній этап южнорусского сепаратизма. – К., 1912. – С. 443. [42]Линниченко И. Стихотворение Некрасова на смерть Т. Шевченка // Одесские новости. – 3 марта – 1914; Линниченко И. Записка Гендльовіка про банатських Запорожців // Записки наукового товариства імені Т. Шевченка. – Т. CI. – 1911. – Кн. 1. – С. 134–141; Рассказ о декабристах // Украинская жизнь. – 1914. – В. 1. [43]Известия ОБО. – Т. 2. – В. 7. – 1913. [44]Линниченко И. Спасайте отечество // Одесский листок. – 1917. – 6 мая. [45]Линниченко И. Господин Казанский и Дон Базилио // Одесские новости. – 1915. – 28 января [46]Яринович А. До психології українофільства // Основа. – 1915. – Кн. 2. – С. 130–137. [47]Линниченко И. Малорусский вопрос и автономия Малороссии. Открытое письмо проф. М. С. Грушевскому // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола. – М., 1998. – С. 260. [48]СПБ АРАН. – Ф. 134, оп. 3, спр. 849, арк. 144–145; Російський державний архів літератури та мистецтва. – Ф. 80, оп. 1, спр. 139, арк. 102–103. [49]Внук народа. Спасайте народный университет (некролог при жизни проф. И. А. Линниченке) // Власть народа. – 1917. – 24 апреля. [50]ДАОО. – Ф. 153, оп. 1, спр. 7, арк. 37. [51]Линниченко И. Когда мертвые воскреснут // Одесский листок. – 1918. – 5 ноября. [52]Линниченко И. Малорусская культура // Труды подготовительной по национальным делам комиссии. – В. 1. – Одесса, 1919. – С. 35–51 та рец.: Вісті Одеських філій Центральних українських кооперативних установ. – 1919. – 11 листопада. – С. 45–46; Южное слово. – 1919. – № 9. [53]Линниченко И. А. Апокризис Д. Н. Овсянико-Куликовскому // ОЛ. – 1919. – 11 сентября; Линниченко И. Открытое письмо Русским – Галичанам // Единая Русь. – 1919. – 7 ноября. [54]ДААРК. – Ф. 538, оп. 1, спр. 66, арк. 48; спр. 90, арк. 40. [55]Там само. – Спр. 82, арк. 1. [56]Там само. – Арк. 13. [57]Там само. – Спр. 66, арк. 138. [58]Україна. – 1927. – Кн. 3. – С. 210. [59]Гермайзе О. Праця Київського УНТ на тлі наукового життя Наддніпрянської України // Україна. – 1929. – січень-лютий. – С. 32. [60]Багалій Д. Організація української історії за рр. 1917–1927 на Україні // Науковий збірник кафедри історії української культури імені академіка Д. Багалія. – Х., 1930. – С. 7.

Микола Окса

Відродження козацьких традицій серед учнівської молоді

В час державного відродження і розвою Україна потребує ідейно загартованих, мужніх і шляхетних юнаків і дівчат, що своєю діяльністю зміцнюватимуть національну єдність, соборність рідного народу, його молоду державу. Сьогодні в багатьох регіонах України почалося активне відродження козацьких виховних традицій. Гурти, загони та інші об'єднання юних козаків вже діють у ряді шкіл, і це позитивне явище має тенденцію до розвитку. Одним із найперших кроків у справі реалізації ідей і засобів козацької педагогіки має бути поширення знань серед учнів про козацький національно-визвольний рух, про заслуги козаків у боротьбі з чужоземними загарбниками.

Слід відмітити, що вивчення практичного досвіду ряду шкіл Запорізької області (Мелітопольських ЗОШ № 1, № 4, № 14, № 15, № 19, № 24, НВК № 16, педагогічного ліцею «Творчість») показало, що відповідна робота в даному напрямку проводиться як в навчальний, так і позаурочний час. Фундаментальний напрям роботи – дослідження кожним юним козаком, гуртами, загонами славної історії українського козацтва – від його зародження до зміцнення в